MORAVSKOTŘEBOVSKÝ HŘBITOV
Stručný průvodce po zajímavých místech a objektech hřbitova i hrobech význačných osobností města.

Vážení návštěvníci, přijměte pozvání k procházce po zajímavostech moravskotřebovského městského hřbitova. Hřbitov je užíván již více než pět set let, nachází se na něm stavby a náhrobky s vysokou uměleckohistorickou hodnotou a v řadě ohledů je jej možné považovat za jedinečný v rámci celé ČR.

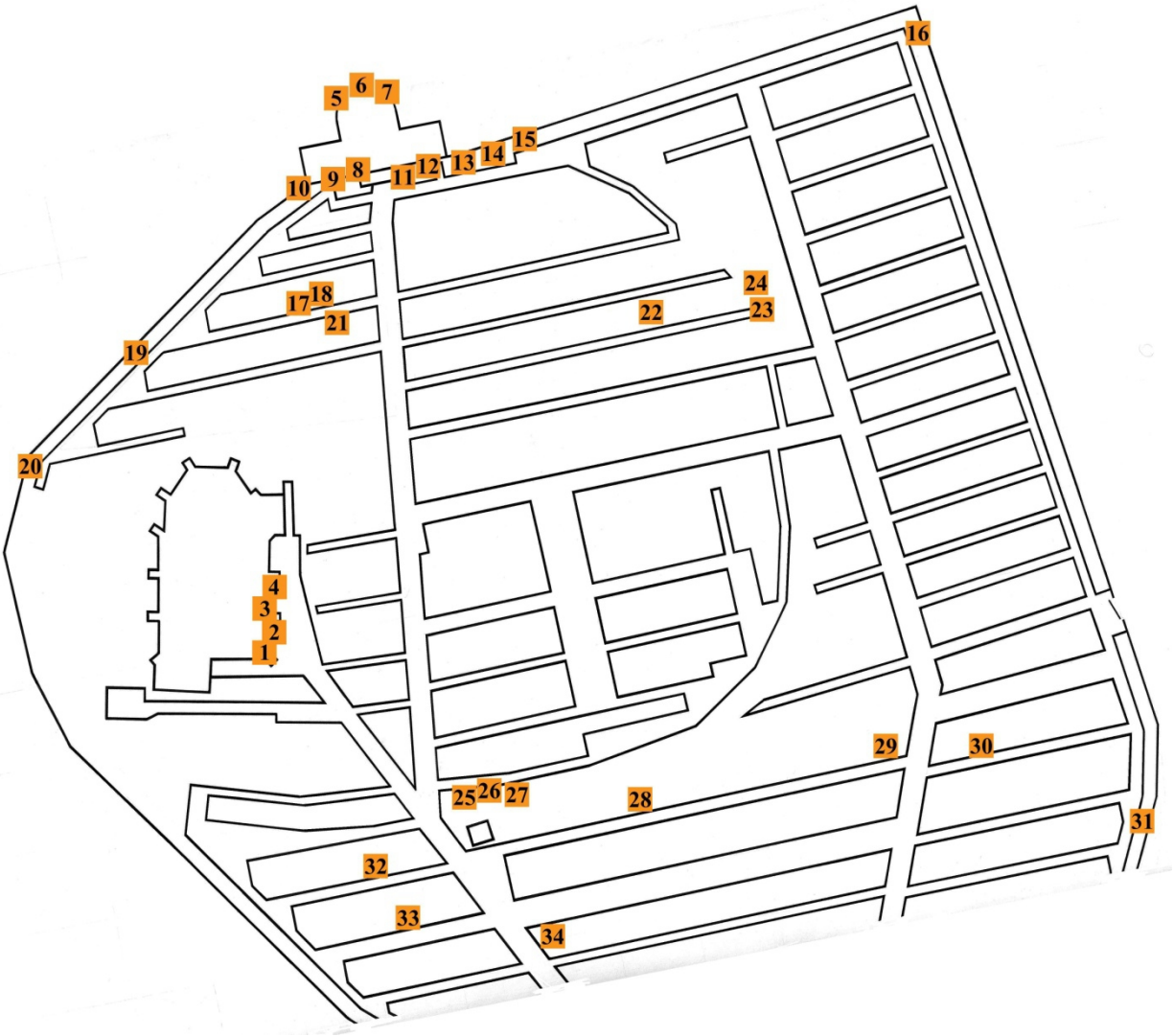

VÁŽENÍ NÁVŠTĚVNÍCI, DĚKUJEME, ŽE PŘI POHYBU NA NAUČNĚ-VYCHÁZKOVÉ TRASE RESPEKTUJETE PIETNOST MÍSTA.

[*není číselně značeno*] Kostel Povýšení sv. Kříže
Historicky přesnější je zasvěcení kostela ke cti Nalezení sv. Kříže. V jádru pozdně gotický kostel z přelomu 15. a 16. století byl v letech 1602-1605 na náklad města a feudálního pána Ladislava Velena ze Žerotína radikálně přestavěn (renesanční portály, zaklenutí trojlodí) Andreasem Balzerem ze slezské Nisy. V presbytáři jsou barokní nástěnné malby Judy Tadeáše Suppera z doby kolem roku 1755 (legenda o nalezení Kristova kříže sv. Helenou, soud nad dušemi v očistci). Dřevěná kruchta s 16 malovanými výjevy z pašijí pochází z roku 1661. Ostatní, kdysi poměrně bohatý barokní mobiliář kostela se dochoval jen zčásti.
Mohutný pozdně barokní kříž (1763) pod přesahem kostelní střechy je s velkou pravděpodobností prací moravskotřebovského barokního sochaře Františka Josefa Seitla.

[1] Náhrobníky dětí
Specifickou skupinu moravskotřebovských renesančních náhrobníků tvoří náhrobníky dětí zámožných měšťanských rodin. Svou početností a rozmanitostí je tato kolekce v ČR ojedinělá. Děti jsou v reliéfech vypodobněny v dobovém oděvu, který je jen zmenšenou verzí šatu dospělých. Lze to dobře vidět například na torzu náhrobníku syna (reliéf chlapce dochován) a dcery (její polovina náhrobníku chybí) měšťana Tobiáše Stecherse. Úhledný je náhrobník Barbory Englišové, zemřelé 17. července 1577 ve věku 3 a půl roku, který je zasazen nalevo od vchodu do kostela mezi dvěma náhrobníky žen a pod epitafem s motivem vzkříšení.

[2] Epitaf obětem povodně
V roce 1663 postihla část Moravské Třebové živelná katastrofa - přívalová povodeň vyvolaná extrémním množstvím srážek spadlých za letní bouře nad nejhořejším povodím řeky Třebůvky.
Text epitafu (v překladu do češtiny):
Léta Páně 1663 dne 7. července mezi 23. a 24. celou hodinou děsivé povětří nastalo, jež až do 6. hodiny ranní s neslýchaným deštěm a silným hromobitím trvalo. Dva rybníky se protrhly a 10 stavení při zdejším městě od základů odnesl pryč. 33 lidí se tam utopilo a jejich těla zde pochována leží. Bože, buď jim milostiv a dopřej šťastného vzkříšení.

[3] Náhrobníky a [4] epitafy
Náhrobníkem se rozumí horizontální kamenná deska v podlaze nebo ve vertikální poloze ve zdi kostela či kláštera (takové umístění je obvykle druhotné), opatřená nápisy, datací a často i reliéfním zobrazením zemřelého. V původním horizontálním umístění označuje polohu hrobu. Epitaf je deska s reliéfním vyobrazením klečícího zesnulého spolu s rodinnými příslušníky, vždy pod výjevy Ukřižování či Zmrtvýchvstání. Vztah epitafu k hrobu je mnohem volnější; jeho hlavním posláním je připomínat zemřelého a potřebu konat za něj výroční zádušní bohoslužby.
Nad číslem [3] vidíme příklady náhrobníků měšťana a měšťanky (radní Matouš Peška, zemřelý 1616; jménem neuvedená manželka důchodního písaře Pavla Boršovského, rok úmrtí 1583). Hezký příklad epitafu, vzniklého ještě za života donátora, vidíme vlevo nad číslem [4]. Patří měšťanu Jindřichu Jokberovi, který zemřel v roce 1627. Část epitafu určená pro jeho manželku Dorotu již nebyla dohotovena, neboť vdova se po roce znovu provdala.

[*není číselně značeno*] Lapidárium
Lapidárium náhrobníků vyňatých z dlažby hřbitovního kostela bylo vytvořeno v roce 1912 z tehdy již neužívané dušičkové kaple (Totenkapelle). Jde o jeden z vůbec prvních příkladů této metody záchrany a prezentace sepulkrálních památek na území Moravy.

[5, 6, 7] Náhrobníky v lapidáriu
Náhrobník Anny, ženy Petra Engliše [5] je pozoruhodný zavinutým nemluvnětem pojednaným v nízkém reliéfu vpravo dole. S největší pravděpodobností je tím prokázáno, že paní Anna zemřela 11. března 1574 při (nebo po) porodu, stejně jako novorozeně.
Velmi hodnotnou skupinu tvoří čtyři náhrobníky zemanského rodu Litviců ze Starého Roudna. Všechny čtyři osoby (Jan, Jan Jiří, Jan Kryštof a za nejstaršího Jana provdaná Alžběta, rozená Glauvicová) zemřely v roce 1618. Náhrobníky patří k nejkvalitnějším figurálním sepulkráliím doby renesance na území Moravy. Pro anonymního kameníka, který je vytvořil, se mezi kunsthistoriky vžilo označení „mistr littwitzovských náhrobníků“.
Pochmurně šedavý náhrobník [7] je unikátem, neboť jej v roce 1690 dala zhotovit osoba tzv. „snížená“ - moravskotřebovský kat Vavřinec Bohl. Heraldicky pojatý reliéf sice vypodobňuje mistra popravčího, text ale prokazuje, že náhrobník je zástupně věnován rodičům kata Bohla a také jeho zemřelým dětem.

[8] Vincenz Paul Weber († 5. 8. 1859)
Městský, okresní a soudní lékař (fyzikus) a také literát; psal básně, romány a zejména dramata. Do Moravské Třebové přišel v roce 1847 ověnčen úspěchem tragédie Spartacus (premiéru měla ve vídeňském Dvorním divadle v dubnu 1845). Jeho další díla se však již obdobného sukcesu nedočkala, což se zle podepsalo na autorově psychickém stavu. Před smrtí V. P. Weber všechny své spisy zničil.

[9] „Pomníky lásky“
Jako „pomníky lásky“ bývají označovány náhrobky s procítěnými, dojímavými texty vyjadřujícími hlubokou lásku pozůstalých k zemřelé osobě a žal z jejího skonu. Dva moravskotřebovské náhrobky, náležející Antonii Kerschnerové († 1814) a Josefě Jesserové († 1818), jsou výmluvným příkladem preromantického sentimentalismu doby okolo přelomu 18. a 19. století.

[10] Pamětní deska 1690
Deska, která je kvůli pokročilému rozpadu kamene (pískovce) již téměř nečitelná, nese text připomínající výstavbu nové kamenné ohradní zdi hřbitova v roce 1690 (za městského faráře a děkana Jiřího Bartoloměje Fischera). Původní umístění desky bylo zřejmě jiné.

[11] Emil Hofrichter († 24. 3. 1913)
Jeden z nejuznávanějších a nejúspěšnějších starostů města Moravské Třebové (ve funkci v letech 1885-1891 a 1906-1909). V době jeho starostenství byly v Moravské Třebové mj. postaveny význačné budovy chlapecké obecné a měšťanské školy a městského zaopatřovacího ústavu. V letech 1896-1902 byl E. Hofrichter poslancem zemského sněmu (v kurii měst) za volební obvod Moravská Třebová a Svitavy.

[12] Joseph Ruppert Wondra († 28. 2 1813)
V současné době bohužel již jen torzo (po zcizení trojbokého obelisku křehce spočívajícího na „dělových koulích“) jednoho z nejzajímavějších náhrobků moravskotřebovského hřbitova. J. R. Wondra, jehož iniciály vidíme v medailonu na soklu, byl předním třebovským měšťanem, soukenickým mistrem, radním a v letech 1780-1787 i purkmistrem města. Figura truchlícího starce s lebkou (zde podaná v reliéfu na podstavci) bývala v klasicismu jednou z užívaných variant personifikace Času.

[13] Rodina Finsterle
Přízemní náhrobek měšťanské rodiny Finsterlů je pěkným příkladem klasicistního pojetí honosné měšťanské hrobky, jíž vytváří působivou dominantu.

[14] Wondrové a Holzmaisterové
Hrob osobností dvou významných měšťanských a podnikatelských rodů Moravské Třebové. Josef Johann Wondra (1796-1844) byl majitelem soukenické manufaktury, která se za jeho éry změnila v mechanizovanou továrnu se strojním spřádáním vlny a vlastním barvením (tzv. krasobarvířství). S osobou Antona Josefa Wondry (1821-1897) je spojen epilog moravskotřebovského soukenictví (1853 konkurz majetku a odchod A. J. Wondry za novými možnostmi obživy do USA). Aloisie Josefa Holzmaisterová (rozená Wondrová, 1826-1870) byla matkou Louise Vinzenze Holzmaistera (1849-1923), později bohatého amerického obchodníka a mecenáše moravskotřebovského muzea.

[15] Franz Bibus († 12. 9. 1944)
Hrob čelné osobnosti moravskotřebovského stříbrnictví. Franz Bibus z malé kovodílny založené roku 1883 vybudoval úspěšnou c. k. soukromou továrnu na výrobu stříbrného a postříbřeného zboží (řetízky, dózy, šálky, servisy, tabatěrky, jídelní příbory aj.), která ještě na počátku dvacátých let 20. století patřila k nejvýznamnějším výrobcům stříbrnického sortimentu v ČSR. Firma Toner, která je pokračovatelem zdejší tradice výroby jídelních příborů (z nerez oceli), nechala hrob Franze Bibuse obnovit z prakticky úplného zapomnění.

[16] Franz Habicher († 5. 1. 1913)
Moravskotřebovský stavitel Franz Habicher (1844-1913) projektoval pro rodné město dvě reprezentativní veřejné budovy: dívčí školu (1900) a muzeum (1904-1906), obě v novorenesančním stylu. Kromě těchto prestižních objektů Habicherova firma ve městě stavěla i industriální budovy a řadové dělnické domky. Franz Habicher byl rovněž politikem, a to i na parlamentní úrovni (1891-1897 v Poslanecké sněmovně Říšské rady). K rodinné firmě, kterou po otcově smrti (1913) vedl Franz Habicher mladší, náležela i cihelna a pila.

[17] Anna Gläserová a Josef Herkner
Z hrobů obou ústředních postav proslulé moravskotřebovské pověsti či spíše baladického příběhu Annenruhe - Anny Gläserové a Josefa Herknera - se do současnosti dochoval jen ten Annin, který je zato brán za bezmála poutní místo romantiků.
Josef Herkner, syn třebovského purkmistra, se nesmířil s koncem více jak pětiletého milostného vztahu s Annou Gläserovou, dcerou revírníka z vísky Karlína, a to ani

poté, co se Anna na přání rodičů musela provdat za Franze Gromese, syna rychtáře z Linhartic. A dokonce ani poté, když Anna po necelém roce nešťastného manželství zemřela (23. ledna 1825). Josef tělo své milé v tajnosti z hrobu vykopal a přenesl je do své zahrady na úbočí Křížového vrchu, do připraveného skalního hrobu. V zahradě poté, v předvečer Anniných jmenin, uspořádal okázalou slavnost, která měla mezi obyvateli města veliký ohlas.
Reálný základ příběhu byl potvrzen v roce 1934, když dělníci v kamenolomu na Křížovém vrchu (v prostoru někdejší Herknerovy zahrady) nalezli ve skalní sluji kostru mladé ženy bez rakve, ležící na zbytcích zetlelých květin a černého hedvábí. Ostatky „Anny“ byly poté, po 109 letech, navráceny do rodinného hrobu Gromesů a Tinklů.

[18] Rod Gromesů z Linhartic
Neúplný náhrobek (chybí kříž) v podobě mohyly z hrubých lomových kamenů s vezděnými nápisovými deskami a početným uplatněním symbolů smrti, resp. pomíjivého času (lebka s hnáty, přesýpací hodiny, dolů obrácené pohasínající pochodně), připomíná truchlivý osud rodiny Gromesů z Linhartic, jejíž čtyři členové (Ferdinand, Adolf, Mathilde, Marie) zemřeli v rozmezí necelého jednoho měsíce léta 1866 na choleru, zavlečenou do kraje pruskými vojsky po bitvě u Hradce Králové.

[19] Conrad Steinbrecher († 23. 3. 1918)
Podnikatel a průmyslník v textilnictví, starosta města v letech 1891-1894 a „prodloužená ruka“ L. V. Holzmaistera, amerického mecenáše moravskotřebovského muzea. Z jeho pověření dohlížel na výstavbu muzejní budovy a na účelné hospodaření s poskytnutými finančními prostředky. Je jedním z prvních Třebovanů, ne-li vůbec prvním, který se rozhodl dát své ostatky po smrti zpopelnit v krematoriu v německé Žitavě, neboť konzervativní rakousko-uherské mocnářství se zavedení kremací zatvrzele bránilo.

[20] Alois Czerny († 28. 4. 1917)
Každý, kdo se věnuje dějinám či přírodovědě Moravské Třebové a blízkého okolí, se dříve či později setká s obdivuhodnou vlastivědnou prací A. Czernyho. Učitel, ředitel dívčí měšťanské školy, dlouholetý člen vzdělávacího spolku, první kustod nového Holzmaisterova muzea, konzervátor c. k. Centrální komise pro výzkum a zachování uměleckých a historických památek, pilný přispěvatel do odborných periodik i regionálního tisku, sběratel pověstí Hřebečska či autor dodnes ceněné vlastivědné příručky Der politische Bezirk Mährisch Trübau (dvě vydání - 1882 a 1904). Alois Czerny byl osobností mimořádně širokého spektra činností a znalostí, člověkem vskutku renesančním.

[21] Litinový kříž na hrobě Heinricha Romfelda
Vzácně dochovaný příklad litinového, tzv. hnátového kříže (ramena kříže jsou stylizována do podoby lidských kostí). Litinové kříže tohoto utváření bývají řazeny k nejstarší vrstvě litinových sepulkrálií (1. třetina 19. století), ovlivněné ještě barokem a jeho zálibou ve zpodobňování symbolů smrti.

[22] Josef Brislinger († 23. 7. 1908)
Obchodník a výrobce kamenického zboží, na přelomu 19. a 20. století jedna z nejrespektovanějších osobností města. Post starosty zastával v letech 1894-1906. Úctyhodný je také výčet jeho spolkových aktivit, z nichž je nutné vyzdvihnout

dlouholeté předsednictví ve spolku vzdělávacím. J. Brislinger má proto velkou zásluhu na postavení reprezentativní budovy moravskotřebovského muzea (1904-1906).

[23] Pruský setník von Dobschütz
Zajímavostí moravskotřebovského hřbitova je pozdně empírový náhrobek na hrobě jedné z obětí prusko-rakouské války roku 1866 - pruského setníka von Dobschütz, velitele 12. setniny 3. dolnoslezského pěšího pluku č. 50. Von Dobschütz zemřel v Moravské Třebové v noci z 2. na 3. září 1866 a jeho přátelé od pluku jej dali s vojenskými poctami pohřbít o den později (4. září).

[24] Litina na hřbitovech
Pokud bychom chtěli jmenovat sepulkrální materiál zcela charakteristický pro 19. století, nepochybně by jím byla litina. Zhotovovaly se z ní nejen samotné náhrobky (tabule a tabulky k zasazení do zdi nebo upevnění na zeď, kříže, volné sochy, prostorové pomníky), ale i ohradní mříže, řetězy, „čísláky“ či stojany na věnce. Přibližně od poloviny 19. století hřbitovy - včetně moravskotřebovského - ovládly litinové kříže, vyráběné sériově. Na hrobě rodiny Ryndů vidíme typický příklad takového kříže, který by bezpochyby šlo identifikovat v některém ze vzorníků soudobých železáren (Hořovice, Blansko aj.) a hutních společností (Frýdlant nad Ostravicí - FERRUM).

[25] Steinbrecherové
K raným a umělecky nejhodnotnějším litinovým sepulkráliím jsou řazeny nástěnné litinové tabule s nápisy a jen velmi střídmými dekorativními prvky (orámování, nástavce). Nejde totiž o sériové produkty; každý kus je jedinečný, odlévaný na zakázku a tudíž byl ve své době i značně nákladný na pořízení. V Moravské Třebové si takovými tabulemi nechala vybavit svou hrobku (hrobní kapli?) třetí a čtvrtá třebovská generace rodiny Steinbrecherů - Johann († 1843) a jeho manželka Marie Victorie († 1829), Ignatz († 1866) a Pauline († 1842).
Steinbrecherové se v průběhu 19. století v Moravské Třebové vypracovali mezi absolutní měšťanskou elitu. Podnikali ve výrobě lněných a bavlněných textilií a zejména jejich barvení.

[26] Ignatz Steinbrecher († 13. 8. 1866)
Podnikatel v tradičním moravskotřebovském oboru soukenictví, průkopník strojní výroby sukna. Byl činný ve správě města, post starosty zastával v letech 1849-1856. Zemřel v srpnu 1866 na choleru zavlečenou do města pruskými vojsky, patrně jako společensky nejvýše postavená moravskotřebovská oběť epidemie.

[27] Franz Sales a Vinzenz Steinbrecherové
Bratři Franz Sales (1799-1873) a Vinzenz (1802-1878) Steinbrecherové založili v roce 1823 obchodní společnost (velkoobchod plátnem, černobarvířství), která se později pod firemním označením Gebrüder Steinbrecher významně rozrostla a sdružovala několik továren zpracovávajících len a bavlnu na rozličné typy tkanin. Franz Sales, v 19. století nesporná hlava rodu s ráznou, v rámci rodiny až diktátorskou povahou, byl přední osobností města a politikem (starosta města v letech 1844-1850 a 1856-1870, poslanec Moravského zemského sněmu v kurii měst v letech 1867-1870).

[28] Franz Koldas († 10. 5. 1939)
Řemeslník a podnikatel, majitel podniku zabývajícího se cementářskou výrobou a obchodem (např. uhlím). Koldasem založená tradice výroby stavebnin v Moravské Třebové (později podniky Prefa, TERANA) se bohužel uzavřela na konci 20. století. Ještě v 70. letech bylo na několika místech v dlažbě moravskotřebovských chodníků možné vidět bronzové destičky s názvem Koldasovy firmy.

[29] Adolf Cihlář († 7. 4. 1944)
Mladý český učitel, v době německé okupace zapojený do protinacistické odbojové činnosti. Zatčen byl 7. dubna 1944 gestapem a ještě téhož dne byl při bestiálně vedeném výslechu ubit k smrti. Pomník Adolfa Cihláře, odhalený již v září 1945 v parku u muzea, se dnes nachází v malém parčíku v ulici Komenského.

[30] Rudolf Pechhold († 14. 1. 1933)
Učitel a vlastivědný pracovník, nástupce Aloise Czernyho na postech ředitele dívčí měšťanské školy a správce Holzmaisterova muzea. Významnou měrou uspořádal muzejní archiv, hojně publikoval historické poznatky a vlastivědné studie a jako první vedl novodobou městskou kroniku.

[31] Rodiny Nettlů a Lichtensteinů
Menší deska nalevo je připomínkou Irmy Nettlové, Elsy, Lily, Felixe a Kurta Lichtensteinových, příslušníků nemnoha místních židovských rodin, kteří zahynuli v nacistickém vyhlazovacím táboře Malý Trostinec (na území Běloruska, cca 12 km od Minsku).

[32] Rudolf Gessner († 14. 1. 1923)
S osobou továrníka Rudolfa Gessnera jsou spojeny počátky (1892) a následný rozvoj šamotky ve Velkých Opatovicích, která zpracovávala žáruvzdorné lupky dobývané společností Gessner & Pohl u Janůvek a Březiny, výstavba železniční trati (místní dráhy) z Chornic do Velkých Opatovic (1889), ale také zjevná snaha o germanizaci oblasti Jevíčska.

[33] Fotografie na náhrobcích
Příklad kvalitní fotografické práce pro využití na hřbitovních náhrobcích. Kvůli specifickým podmínkám (venkovní prostředí s intenzívním osluněním) a nosnému materiálu (porcelán) byla od konce 19. století užívána specifická varianta uhlotisku (pigmentu), v podstatě proces využívající světlocitlivých vlastností chromovaných želatin ve spojení s pigmentem o vysoké tepelné odolnosti (např. oxidem kobaltu).

[34] Skupina hrobů ruských emigrantů
V mladší části hřbitova tvoří poměrně ucelenou skupinu hroby emigrantů z někdejšího carského Ruska, pro něž (respektive pro jejich děti) bylo v Moravské Třebové v areálu bývalého barákového tábora haličských uprchlíků na přelomu let 1921/1922 zřízeno ruské gymnázium. Mezi zemřelými nacházíme převážně učitele, vychovatele, obslužný personál gymnázia a rodinné příslušníky. Na náhrobku se obvykle uvádí postavení, které zemřelému kdysi příslušelo v rodné vlasti (námořní důstojník, profesor akademie apod.).